

Andrzej Szyjewski

RELIGIE INDIAN AMERYKI

semestr: zimowy,

forma: 2W+2Ć,

prerekwizyty: etnologia religii, wstęp do religioznawstwa

zaliczenie: egzamin.

treść: Kurs poświęcony jest tradycyjnym systemom religijnym Indian obu Ameryk (z wyłączeniem cywilizacji prekolumbijskich). Obejmuje przejawy życia religijnego społeczności zbieraczo-łowieckich (Ziemia Ognista, Indianie Kaliforni); wyspecjalizowanych łowców Północno-Zachodniego Wybrzeża Pacyfiku (areal łososia) i Prerii (kultura bizona). Przejściowe religie Huiczoli i Mazateków. Religie kopieniaczy Amazonii (religie Tupi i Ge, cykl Watunna) i ludów Antyli; religie rolników obszarów leśnych i Wielkich Jezior; cykl rytualny i mity Indian Pueblo (Papago i Pima, Hopi, Zuni, Nawaho); przejściowa religia Araukanów (Mapuche). Kształtowanie się nowych ruchów religijnych w Ameryce Północnej i Południowej.

KONSPEKT

1. Obszary kulturowe Ameryki.

Problemy zasiedlenia Nowego Świata, Archeologia Ameryki, pierwsi przybysze (Paleoindianie). Podział pierwotnych łowców-zbieraczy: archaiczna tradycja pustynna, starokordylierska i leśna. Procesy neolityzacji w Ameryce Środkowej i Południowej. Leśne kultury budowniczych kopców i ich historyczne kontynuacje. Kontynuacje tradycji pustynnej: Anasazi i Pueblo. Współczesne kompleksy kulturowe. Podział kultur amerykańskich. Arktyczni i subarktyczni myśliwi: Eskimosi, Aleuci, Atapaskowie Kanady i Alaski, Algonkini. Morscy i rzeczni rybacy Północno-Zachodniego Wybrzeża Pacyfiku - areal Łososia. Kalifornijscy zbieracze. Areal bizona - Wielkie Równiny i Preria. Leśni kopieniacze Wielkich Jezior, Florydy, Indianie Pueblo i z Sierra Madre. Wysokie kultury staromeksykańskie i Majowie z Jukatanu, federacja Azteków. Areal karaibski: Antyle i Gujana. Łowcy-zbieracze i kopieniacze Amazonii. Tawantinsuyu: Peru, Boliwia, Chile. Patagonia (Araukanie, Mapuche, Techuelche, Puelche), Ziemia Ognista (Ona, Yamana, Alakaluf). Wspólne cechy religii indiańskich.

Literatura: *Народы Америки*, А. В. Ефимова, С. А. Токарев [ред.], Москва 1959; E. Lips, *Księga Indian*, Warszawa 1960; *American Indian prose and Poetry; an anthology*, M. Astrov [ed.], New York 1962; R. Silverberg, *The Old Ones, Indians of the American Southwest*, New York 1965; P. Farb, *Man Rise to Civilization by the Indians of North America; from primeval times to the coming of the industrial state*, New York 1968; A. M. Josephy, *The Indian Heritage of America*, New York 1968; St. Śliwa, *Religie rodzime Ameryki*, [w:] *Zarys Dziejow religii*, red. J. Keller, Warszawa 1968; M. i A. Posern-Zieliński, *Indiańskie wierzenia i rytuały*, Wrocław 1977; C. W. Ceram, *Pierwszy Amerykanin; zagadka studiów prekolumbijskich*, Warszawa 1977; J. Campbell, *Atlas of World Mythology*, t. 1-3, New York 1985; B. Lingwood, *The Encyclopedia of North American Indian Tribes*, London 1986; M. Stingl, *Indianie bez tomahawków*, Katowice 1987; J. Trzeciakowski, *Po sąsiedzku z Aztekami, od sinantropa do Taina*, Warszawa 1987; V. H. Gaddis, *American Indian Myths & Mysteries*, New York 1992; *Mound Builders and Cliff Dwellers*, pr. zb., Alexandria 1992; *Indianie Ameryki Północnej: plemiona, wodzowie, wierzenia, rzemiosło, dzieła sztuki*, pr. zb., Warszawa 1994; J. Gąssowski, *Indianie Ameryki Północnej; od początków po wiek XIX*, Warszawa 1996; I. S. Cyrus, *Indianie Ameryki Północnej*, Kraków 1997; A. J. Kilanowski, *Współcześni Indianie Stanów Zjednoczonych*, Toruń b.r.; J. J. Kozłowski, *Mezo i neoindiańskie kultury Nowego Świata*, [w:] *Encyklopedia historyczna świata*, t. I: prehistoria,

J. Kozłowski [red.], Kraków 1999; P. Bogucki, *The Origins of Human Society*, Oxford 1999; L. Michalik, *Wojownicy gwiazdzistych tarcz; duchowość i kultura Indian Ameryki Północnej*, Kraków 1999; A. Szyjewski, *Etnologia religii*, Kraków 2001; P. Nabokov, *A Forest of Time; American Indian Ways of History*, Cambridge 2002; - J. Bierhorst, *The Mythology of North America*, Oxford 2002; - J. Bierhorst, *The Mythology of Mexico and Central America*, Oxford 2002; - J. Bierhorst, *The Mythology of South America*, Oxford 2002; L. J. Zimmerman, B. L. Molyneaux, *Indianie Ameryki Północnej; dzieje i plemiona, wierzenia i rytuały*, Warszawa 2003; *Wielka historia świata*, t. 1: J. Kozłowski, *Świat przed „rewolucją” neolityczną*, Kraków 2004; t. 2: *Stary i Nowy Świat; od „rewolucji” neolitycznej” do podbojów Aleksandra Wielkiego*, J. Śliwa [red.], Kraków 2005;

2. Religie Ziemi Ognistej (Ona, Alakaluf, Yaghan)

Problem Istoty Najwyższej (Temaukl, Watauinewa, Cholassa), pozytywna i negatywna (Ali-kircis, Curspic, Caspi) hipostaza; syn. Herosi kulturowi: bracia Yoalox i Kwanyip. Relacja męskie - żeńskie oraz ludzkie - zwierzęce w systemie kosmologicznym i mitach. Duchy i rytuały łowieckie, szamanizm i inicjacje szamańskie: szkoły szamanów (*loima*). Rytuały inicjacji młodzieży męskiej: dwustopniowość (rytuały Wielkiego Domu i Domu Mężczyzn); inicjacje dziewczęce. Obrzędy i mity Kina/Klotoken. Rytuały pogrzebowe i antropologia.

Literatura: *Handbook of the South American Indians*, t. 1, Washington 1946; K. Moszyński, *Ludy zbieracko-łowieckie*, Kraków 1951, s. 220-245; R. Pettazzoni, *Wszechwiedza bogów*, Warszawa 1967, s. 393-397; A. A. Tokariew, *Pierwotne formy religii i ich rozwój*, Warszawa 1969; M. Gusinde, *Folk Literature of the Selknam Indians*, Los Angeles 1975; M. Gusinde, *Folk Literature of the Yamana Indians*, Los Angeles 1977; M. i A. J. Campbell, *The Masks of God: Primitive Mythology*, Harmondsworth 1969; M. i A. Posern-Zieliński, *Indiańskie wierzenia i rytuały*, Wrocław 1977; M. Elliade, *Inicjacja, obrzędy, stowarzyszenia tajemne*, Kraków 1997, s. 49-52; J. Campbell, *Atlas of World Mythology*, t.1, z. 2, New York 1985; J. Bierhorst, *The Mythology of South America*, Oxford 2002;

3. Zbieracze Kaliforni oraz Atapaskowie Alaski

Specyfika kultur kalifornijskich (skrzyżowanie wpływów pustynnych (Pueblo) i Wybrzeża Pacyfiku, archaiczność). Kosmogonia: pierwotna pustka, mit wyłowienia (*Earth Diver*) i stworzenie jako konstrukcja. dualizm Stwórcy świata (Kojot-Nagaiczo i Srebrny Lis-Olelbis-Wonomi-Taikomol-Marumda-Tcenes), struktury kosmosu (niebo/ziemia) i dualizm struktury społecznej (Żbik/Kojot). Herosi kulturowi: Chingishngish i Wiyot jako umierający i zmartwychwstający bóg. Kojot jako trickster. Moc *ajelkwi* i rytuał *toloacze* (*Momoy* - duch *bielunia*); rola rysunków piaskowych. Kosmologia Kaliforni: świat jako Wielki Dom, czwórdzielność i dualizm. Szamanizm, kult węży, poszukiwanie wizji i wyśpiwywanie snów. Leczenie poprzez wysysanie choroby. Obrzędy jako źródło mocy kosmicznej, opowiadanie mitów (*utentbe*). Święto Pierwszego Łosia. Rytuały inicjacji. Tajne stowarzyszenia (*hesi-aki*). Kult Kuksu.

Kultury Atapasków (od Tanana do Czipewejów) jako przejściowe od Eskimosów do Wybrzeża Pacyfiku. Południowi Atapaskowie. Cykl Kruka. Kosmogonia jako mit wyłowienia i jako efekt potopu lub Wielkiej Zimy. Stwórca jako Transformer - pogromca potworów (Starzec, Mędrzec, Bóbr). Mit polowania na Wielkiego Łosia. Zdobycie mocy jako porwanie przez ducha. Słońce (Saya) jako pierwszy szaman. Miedziana Kobieta jako dawczyni bogactwa. Eskimoski motyw psiej małżonki.

Literatura: G. Boscana, *Chinigchinisch*, Santa Ana 1933; V. Dusenberry, *The Montana Cree; A Study in religious persistence*, „Acta Universitatis Stockholmiensis” 1962, t. 3; *Athabaskan Studies; Special Issue* „The Western Canadian Journal of Anthropology” Edmonton 1970, nr

2/1; A. L. Kroeber, *Istota kultury*, Warszawa 1973; Г. Й. Дзенискевич, *Сказание о вороне у атапасков Аласки*, „Советская Этнография”, 1976 nr 1, s. 73-83; I. Kroeber, *Ishi, człowiek dwóch światów*, Kraków 1978; *The Way We Lived; California Indian Reminiscences, stories and songs*, M. Margolin [ed.], Berkeley 1981; E. E. Clark, *Legends Indian kanadyjskich*, Warszawa 1982; T. Dajczer, *Inicjacje i ich wymiar kosmiczny u ludów Kaliforni*, Warszawa 1984; H. S. Sharp, *The Transformation of Bigfoot, maleness, power and belief among the Chippewyan*, Washington 1988; R. Holmes Whitehead, *Six Micmac Stories*, Halifax 1989; A. Szyjewski, *Symbolika kruka; między mitem a rzeczywistością*, Kraków 1991; Ch. Vecsey, *Imagine Ourselves Richly; mythic narratives of North American Indians*, San Francisco 1991; *American Indian Trickster Tales*, R. Erdoes, A. Ortiz [eds.], Harmondsworth 1999; E. C. Krupp, *Obserwatorzy nieba, szamani i królowie; astronomia i archeologia mocy*, Warszawa 2001; *Surviving Through the Days; translations of Native California Stories*, H. W. Luthin [ed.], Berkeley 2002; J. Rusinowa, *Z dziejów Indian kanadyjskich*, Warszawa-Pułtusk 2003;

4. Indianie Północno-Zachodniego Wybrzeża Pacyfiku

„Dionizyjskość” kultur Wybrzeża. Ekonomia, podziały plemienne: Haida, Kwakiutl, Tsimshian, Tlingit, Bella Coola, Nutka, Salisze (Lilloet, Shuswap, Thompson, Okanaga, Coeur d'Alene). Podział roku - sakralny i świecki. Tajne stowarzyszenia: obrzędy Hamatsa i Duch-Kanibal. Rola masek obrzędowych i tańców, duch bogactwa. Ceremonia Pierwszego Łosia jako przejaw kompleksu Umierającego i Zmartwychwstającego Zwierzęcia. Niedźwiedź i moce szamańskie. Potlacz jako zjawisko religijne. Mit kosmogoniczny, relacja Najwyższej Istoty i Kruka. Rozwinięty kompleks Cyklu Kruka. Norka jako przeciwnik Kruka. Soteriologia jako zwalczanie głodu (Asdiwal) i potworów. Transformer (Kweheti, Hals, Kanekelak, Kojot, Musp i Komól). Kojot jako trickster sprowadzający śmierć. Bogini Qamaits. Wizja kosmologiczna, sfery kosmosu, poziomy zaświatów, doktryna czterech światów. Narodziny Księżycy.

Literatura: A. C. Ballard, *Mythology of Southern Puget Sound*, Washington 1929; F. Boas, *Kwakiutl Tales*, New York 1935; E. E. Clark, *Indian Legends of the Pacific Northwest*, Berkeley 1953; F. Boas, *Race, Language and Culture*, New York 1961; R. Benedict, *Wzory kultury*, Warszawa 1966; *Indians of the North Pacific Coast*, T. McFeat [ed.], Seattle 1966; I. Przewłocka, *Czyciele Kojota i Kruka*, Gdynia 1968; M. i A. Posern-Zieliński, *Indiańskie wierzenia i rytuały*, Wrocław 1977; C. Lévi-Strauss, *The Naked Man; Introduction to a science of mythology vol. 4*, New York 1981; C. Lévi-Strauss, *Drogi Masek*, Łódź 1985; A. Szyjewski, *Symbolika kruka; między mitem a rzeczywistością*, Kraków 1991; C. Lévi-Strauss, *Opowieść o rysiu*, Łódź 1994; T. Lowenstien, P. Vitebsky, *Ameryka Północna; Matka Ziemia, Ojciec Niebo*, Warszawa 1999 („Mity i ludzkość”); C. Lévi-Strauss, *Czyny Asdiwala* [w:] tenże, *Antropologia strukturalna II*, Warszawa 2001, s. 161-216;

5. Indianie Wielkiej Kotliny, Równin i Prerii

Kultury Wielkiej Równiny i Prerii. Wpływy rolników wschodnich, Algonkinów. Szoszeni i Komancze jako przykłady pierwotnego kompleksu Prerii. Późne ukształtowanie wzorca kulturowego (koń): Wielkie Łowy i rytualny kompleks bizona, wymiana dusz ze zwierzętami. Mity i obrzędy zmartwychwstającego zwierzęcia. Taniec Bizona i Taniec Słońca jako środki zyskania mocy (Sju) i jako powtórzenie kosmogonii (*okipa* u Mandan). Najwyższa Istota jako ojciec (Wakan Tanka, Napi, Atira Tirawa, Nishanu). Moc boska (*manitou, wakan, orenda*) w świecie, Słońce, Gwiazda Zaranna, Ptak i ludzie Gromu, trickster (Kojot, Pająk). Ucieleśnianie mocy w przedmiotach (leki), ofiara i wymiana darów. Mitologia nieszczęśliwego herosa i gwiazdznego chłopca. Szamanizm, przypadek Czarnego Łosia, obrzędy lecznicze (*yuwipi*). Inicjacje, polowanie na wizje, tortury ofiarne, rola Domu Potów, etyka wojownika i świat duchowy. Trickster a stowarzyszenia błaznów rytualnych (*heyoka*).

Obrządku pogrzebowe, antropologia. Rola fajki pokoju i struktury kosmiczne (*medicine wheels*). Rolnicze obrzędy Paunisów (ofiara z dziewicy) i mity pochodzenia kukurydzy.

Literatura:

R. Benedict, *The Concept of the Guardian Spirit in North America*, 1923 G. Goodwin, *The Social Organization of the Western Apache*, Chicago 1948; J. Szczepański, *Czarne wampuny głoszą wojnę, powstanie Pontiaka 1763-1764*, Warszawa 1958 (1981²); H. Lowie, *The Vision Quest among the North American Indians, Shamans and Priests among the Plains Indians* [w:] *Reader in Comparative Religion; an Anthropological Approach*, W. E. Lessa, E. Z. Vogt [eds.], s. 181-184, 411-413; E. Adamson Hoebel, *The Cheyennes; Indians of the Great Plains*, New York 1960; M. i A. Posern-Zieliński, *Indiańskie wierzenia i rytuały*, Wrocław 1977; D. Brown, *Pochowaj moje serce w Wounded Knee; indiańska historia amerykańskiego Zachodu*, Warszawa 1981; J. Bierhorst, *Czerwony Łabędź, mity i opowiadania Indian amerykańskich*, Warszawa 1984; J. Highwater, *Ritual of the Wind; North American Indian ceremonies, music and dance*, Toronto 1984; A. Hultkrantz, *Native Religions of North America; the power of vision and fertility*, San Francisco 1987; *Экология американских индейцев и эскимосов; проблемы идеанистики*, В. А. Тишков [ред.], Москва 1988; W. H. Rollings, *The Comanche*, New York 1989; B. Lopez, *Giving Birth to Thunder, Sleeping with his Daughter; Coyote builds North America*, New York 1990; I. Rusinowa, *Indianie, traperzy i osadnicy w dziejach amerykańskiego Zachodu*, Warszawa 1990; *Indianie Stanów Zjednoczonych; antologia tekstów Źródłowych*, E. Nowicka, I. Rusinowa [red.], Warszawa 1991; K. V. H. Gaddis, *American Indian Myths & Misteries*, NY 1992; H. Basso, "Słowa mądrości w dialekcie zachodnich Apaczów, metafora a teoria semantyczna, [w:] *Amerykańska antropologia kognitywna, poznanie, język, klasyfikacja i kultura*, M. Buchowski [red.], Warszawa 1993; *Czarny Łoś, opowieść indiańskiego szamana*, J. G. Neihardt [red.], Poznań 1994; J. Kowalska, *Koło bogów; ruch i taniec w mitach i obrzędach*, Warszawa 1998; F. D. Peat, *Blackfoot Physics; A Journey into the Native American Universe*, London 1996; D. C. Comer, *Ritual Ground; Bent's Old Fort, world formation and the annexation of the Southwest*, Berkeley 1996; G. A. Dorsey, A. L. Kroeber, *Traditions of the Arapaho*, Lincoln-London 1997; G. Dorsey, *The Pawnee Mythology*, Lincoln-London 1997; G. A. Dorsey, *Traditions of the Caddo*, Lincoln-London 1997; W. Roscoe, *Changing Ones; third and fourth genders in Native North America*, New York 1998; R. M. Utley, *Siedzący Byk; włócznia i tarcza*, Warszawa 1998; L. Michalik, *Wojownicy gwiazdzistych tarcz; duchowość i kultura Indian Ameryki Północnej*, Kraków 1999; T. Lowenstien, P. Vitebsky, *Ameryka Północna; Matka Ziemia, Ojciec Niebo*, Warszawa 1999 („Mity i ludzkość”); *American Indian Trickster Tales*, R. Erdoes, A. Ortiz [eds.], Harmondsworth 1999; E. Zolla, *Plemiona indiańskie Kanady i Stanów Zjednoczonych*, [w:] *Encyklopedia religii świata*, F. Lenoir, Y. Tardan-Masquelier [red.], Warszawa 2002, s. 1207-1224;

6. Rolnicy z Południowego Wschodu i znad Wielkich Jezior, Algonkini, Irokezi, Muskogi

Rolnictwo w Ameryce. Kompleks mityczno-rytualny kukurydzy. Święto Młodej Kukurydzy (Busk), Święto Plonów. Solarna sakralność władzy królewskiej u Naczezów. Szukanie wizji i Ceremonia Czarnego Napoju. Moce sakralne u Irokezów i Algonkinów (Oke, orenda, manitou). Kobięce bóstwo w procesie kreacji świata. Działalność herosa kulturowego i dualizm stworzenia (Tioskeha i Tawiskaron, Wisakedżak, Manabozho i Muh'wase). Ewolucja postaci Trickstera u Algonkinów (cykl Mastshinge-Zająca, Manabozho, Wisakedżak, Gluskap), cykl Trickstera (Wakdjunkaga) u Winnebago. Liga Irokezów jako związek duchowy (prorok Hajawata). Święto Białego Psa. Stowarzyszenia szamańsko-lecznicze (Fałszywe Twarze, Midewiwin).

Literatura: H. W. Longfellow, *Pieśń o Hajawacie*, Wrocław 1960; E. Tooker, *An Ethnology of the Huron Indians 1615-1949*, Washington 1964; F. von Gagern, *Prawdziwe życie Skórzanej*

Pończochy; Historia Pogranicza w latach 1607-1813, Warszawa 1966; P. Radin, *The Trickster; a study in American Indian mythology*, New York 1972; J. Axtell, *The Indian Peoples of Eastern America*, New York 1981; E. E. Clark, *Legends of Indian Kanadyjskich*, Warszawa 1982; Л. Г. Морган, *Лига Ходеносауни или урокезов*, Москва 1983; *Four masterpieces of American Literature*, J. Bierhorst [ed.], Tucson 1984; P. Radin, *The Road of Life and Death; a ritual drama of the American Indians*, Princeton 1991; D. C. Johnston, *Mound Builders & Cliff Dwellers*, Alexandria 1992; Z. Teplicki, *Wielcy Indianie Ameryki Północnej*, Warszawa 1994; B. Johnson, *The Manitous; the supernatural worlds of the Ojibway*, New York 1996; C. Lévi-Strauss, Cztery mity Winnebago, [w:] tenże, *Antropologia strukturalna II*, Warszawa 2001, s. 217-230;

7. Południowi Atapaskowie i rolniczy Indianie Pueblo

Rolnictwo w tradycji pustynnej, relacje z Atapaskami. Mit kosmogoniczny, wyłonienie z łona Ziemi i jego przeobrażenia (Hopi, Nawaho, Apacze), wędrówki klanów. Struktura społeczna a ceremonie religijne (klany i stowarzyszenia), instytucja *kivy* jako konstrukcji sakralnej, odzwierciedlenie kosmologii. Kult Pueblo: relacje przodkowie (kaczyny) - ludzie, sprowadzanie deszczu i właściwej pogody, cykl świąteczny: Szalako, Wowochim, Soyal, Powamu, Niman i pożegnanie kaczinów. Solna pielgrzymka. Główne bóstwa: Awonawilona, Bliźniacy - Bogowie Wojny (Ahajuta, Pokang), stary bóg ognia (Masau'u), Kobieta-Pająk Pueblo a Kobieta Przemian (Estlantlehi) Atapasków, macierze kukurydzy, trickster Atapasków (Pająk, Kojot). Etyka - Słoneczny Szlak i Istoty o Podwójnym Sercu. Ceremonie lecznicze (*yebichay*) Nawahów. Kosmologie czwórdzielnego świata i opiekunowie stron świata.

Literatura: C. Kluckhohn, D. Leighton, *The Navaho*, Cambridge 1946; H. S. Colton, *Hopi Kachina Dolls*, Albuquerque 1949; E. Wilson, *The Zuni Shalako Ceremony*; M. Titiev, *The Religion of the Hopi Indians*; R. Bunzel, *The Nature of Katcinas* [w:] *Reader in Comparative Religion; an Anthropological Approach*, W. E. Lessa, E. Z. Vogt [eds.], s. 159-168, 401-403, 532-540; *Wódz Słońca, autobiografia D. C. Talayeswy, Indianina z plemienia Hopi*, L. W. Simmons [red.], Warszawa 1964; B. Kohutnicki, *Proces akulturacji u Indian Pueblo*, „Etnografia Polska” 1966, t. 10; F. Waters, *Book of the Hopi; the first revelation of the Hopi historical and religious world-view of life*, New York 1973; *Geronima żywot własny*, S. M. Barrett [ed.], Warszawa 1975; M. i A. Posern-Zielińscy, *Indiańskie wierzenia i rytuały*, Wrocław 1977; B. L. Whorf, *Język, myśl i rzeczywistość*, Warszawa 1981; *Four masterpieces of American Literature*, J. Bierhorst [ed.], Tucson 1984; F. H. Cushing, *Zuni Folk Tales*, Tucson 1988; Ch. Vecsey, *Imagine Ourselves Richly; mythic narratives of North American Indians*, San Francisco 1991; D. Slifer, J. Duffield, *Kokopelli; Flute player images in rock art*, Santa Fe 1996; J. Kowalska, *Koło bogów; ruch i taniec w mitach i obrzędach*, Warszawa 1998; C. Patterson-Rudolph, *On the Trail of Spider Woman; petroglyphs, pictographs and pyths of the Southwest*, Santa Fe 1997; L. E. Sullivan, *Indianie Nawaho*, Kraków-Poznań 2001;

8. Przejściowe kultury Ameryki Środkowej

Przejściowy charakter kultur Meksyku, Chichimekowie. Sakralne siły u Huiczoli i Mazateków, Słońce i ogień. Mit kosmogoniczny i potop. Szamanizm Huiczoli, Mazateków i Kora. Ceremonie uzdrawiania. Rola halucynogenów w religii. Związek obrzędów rolniczych i łowieckich (kompleks jeleni-kukurydza-pejotl Huiczoli, Taniec Jelenia Tarahumara). Pielgrzymka do Wirikuta. Relacja człowiek - zwierzę.

Literatura: A. Artaud, *The Peyote Dance*, New York 1976; E. Z. Vogt, *Tortillas for the Gods; A Symbolic Analysis of Zinacanteco Rituals*, Cambridge 1976; A. Myrcha, *Z wizytą u panamskich Indian*, Warszawa 1979; W. Jacórzynski, D. Wołowski, *Porywacze dusz*,

Warszawa 1995; R. Benedict, *Wzory kultury*, Warszawa 1966; B. Myerhoff, *Pejotlowe łowy*, Kraków 1996; J. Bierhorst, *The Mythology of Mexico and Central America*, Oxford 2002;

9. Grupa karaibska Antyli i Gujany

Południowoamerykańskie pochodzenie kultur Antyli: Ciboney, Karaibowie (Arecuna, Tamanaco, Makiritare) i Arawak (Taino, Yamaie, Goajiro, Caqutia, Chiricoa). Wojna (Karaibowie) a rolnictwo (Arawak), łowcy głów i kanibalizm. Siły sakralne: Stwórca (Yaya) władca krainy zmarłych (Maquetarie Guayaba), Wielki Wąż, bóstwo kobiece (Gautechovang u Cagaba). Syn Boży Yayael i Louquo jako przodek ludzkości. Mit wyłonienia, kompleks pogrzebowy a antropologia (skeletonizacja, odejście do wód). *Cemi* jako upostaciowienia sił sakralnych. Mit pochodzenia roślin (dema). Rola cyklu *Watunna* w kulturze Makiritare. Wanadi i jego awatary (*damodede*), stworzenie jako walka z Odoszą. Katastrofa kosmiczna i zerwanie kontaktu z niebem. Soteriologia, nowy świat. Budowa Domu Mężczyzn.

Literatura: W. H. Brett, *Legends and Myths of the Aboriginal Indians of British Guiana*, London 1896; P. Burchard, *Indianie z peryferii*, Warszawa 1973; A. M. Stevens-Arroyom, *Cave of the Jagua, the mythological world of the Teinos*, Albuquerque 1988; M de Civrieux, *Watunna, an Orinoco Creation Cycle*, Berkeley 1980; J. Trzeciakowski, *Zanim przyszli Aztekowie*, Warszawa 1980; J. Trzeciakowski, *Po sąsiedzku z Aztekami, od sinantropa do Taina*, Warszawa 1987; J. Campbell, *Historical Atlas of World Mythology*, vol II, p. 3: *Mythologies of the Primitive Planters: The Middle and Southern Americas*, New York 1989; A. Gheerbrant, *Wyprawa Orinoko - Amazonka*, Warszawa 1995; J. Bierhorst, *The Mythology of South America*, Oxford 2002;

10. Indianie Amazonii: Ge, Tupi-Guarani, Tucano, Jivaro

Obrzędy wojowników (kanibalizm łowcy głów, *yawapani* Jivaro), sakralność gwałtowności u Yamoana, szamanizm i moc jaguara, wykorzystanie halucynogenów. Przenikanie sfer *sacrum* i *profanum*. Sakralna kosmologia: dualna struktura wioski Bororo, amazońskiego Domu Mężczyzn (*moloca*). Kosmologia Desana a konstrukcje sakralne. Relacja żywi/zmarli oraz natura/kultura. Jaguar jako heros heros kulturowy i szaman (małżeństwo z jaguarem jako źródło kultury; mit Bliźniaków). Kompleks rolniczy: bóstwa wegetacji, święto *Yurupari* (*Guelamum*). Boskie moce: Istota Najwyższa, problem kultu solarnego, Pan Zwierzyny. Kosmogonia, motywy *creatio ex nihilo* (Witoto, Desana), mit potopu i upadku Drzewa Kosmicznego. Rola mitu w religiach Amazonii.

Literatura: H. B. Alexander, *Latin-American Mythology; Mythology of All Races*, t. 11, Boston 1920; R. Karsten, *Studies in the Religion of the South-American Indians East of the Andes*, Helsinki 1964; *Handbook of South-American Indians*, vol. 4-7, New York 1963; R. H. Nocoń, *Kobieta w życiu Indian Ameryki Południowej*, Katowice 1964; H. Osborn, *South American Mythology*, Feltham 1968; A. Kowalska-Lewicka, *Shipibo*, Wrocław 1969; C. Lévi-Strauss, *The Raw and the Cooked; Introduction to a science of mythology vol. 1*, New York 1969; *Ameryka indiańska?*, R. Romano [red.], Warszawa 1971; G. Reichel-Dolmatoff, *Amazonian Cosmos; the sexual and religious symbolism of the Tukano Indians*, Chicago 1971; *Hallucinogens and Shamanism*, M. Harner [ed.], Oxford 1973; E. Biocca, *Yanoáma, opowieść kobiety porwanej przez Indian*, Warszawa 1974; W. Wójcik, *Nie zabijaj Indianina czyli rzecz o dwóch kulturach*, Warszawa 1974; C. Lévi-Strauss, *The Origin of Table Manners; Introduction to a science of mythology, vol. 3*, New York 1978; индейцев Южной Америки мифология, [w:] *мифы народов мира*, москва 1980. N. A. Chagnon, *Yanomamö; the fierce people*, New York 1983; A. T. Campbell, *To Square with Genesis, Causal Statements and Shamanic Ideas in Wayapi*, Edinburgh 1989; M. Harner, *The Way of the Shaman*, San Francisco 1990; C. Lévi-Strauss, *Smutek tropików*, Łódź 1992; M. F. Brown, *Doświadczenie indywidualne, sny oraz identyfikacja kamieni magicznych w pewnej*

społeczności amazońskiej, [w:] *Amerykańska antropologia kognitywna, poznanie, język, klasyfikacja i kultura*, red. M. Buchowski, Warszawa 1993; M. Eliade, *Szamanizm i archaiczne praktyki ekstazy*, Warszawa 1994; A. Woźnicki, *W poszukiwaniu człowieka pierwotnego*, cz. II: Duch Amazonii, Lublin 1994, s. 81-179; H. Candre, *Cool Tobacco, Sweet Coca; teachings of an Indian sage from the Colombian Amazon*, Totnes 1996; L. E. Sullivan, *Icanchu's Drum; an orientation to meaning in South American Religions*, New York 1997; T. Sikora, *Użycie substancji halucynogennych a religia; perspektywy badawcze na przykładzie zagadnień rytuału i symbolizacji*, Kraków 1999, Appendyks A i B, s. 347-368; A. Pankalla, *Psychologia mitu; kultury tradycyjne a współczesność*, Warszawa 2000, r. 4, 11, s. 79-93, 139-145; E. Cerulli, *tradycyjne religie Ameryki Południowej i Karaibów* [w:] *Encyklopedia religii świata*, F. Lenoir, Y. Tardan-Masquelier [red.], Warszawa 2002, s. 1251-1263; *Sny, trofea, geny i zmarli; „wojna” w społecznościach przedpaństwowych na przykładzie Amazonii*, T. Buliński, M. Kairski [red.], Poznań 2006;

12. Araukanie

Wpływy inkaskie. Problem Najwyższej Istoty (Kooch, Pillan, Nyenechen, Soychu). Stworzenie świata z łez. Wielki Wąż (Kai Kai) i potop. Heros Tehuelczy Elal i trickster Armadillo, cudowne narodziny, walka z potworami. Bracia Conkel i Pediu Pehuelczy. Władca Wód (Gnenco, Shompallwe). Kompleks Słońce - Niebo - Woda. Duchy przyrody i rodowe (*pillan*). Ucieleśnienia mocy (*cura*) i relacja z przodkami. Szamanizm (*machi*) i rytuał *ngillatun*.

Literatura: J. Domeyko, *Araukania i jej mieszkańcy*, Warszawa 1994; M. i A. Posern-Zieliński, *Indiańskie wierzenia i rytuały*, Wrocław 1977; P. Vitebsky, *Szaman*, Warszawa 1996; J. Bierhorst, *The Mythology of South America*, Oxford 2002;

13. Kształtowanie się nowych ruchów religijnych w Ameryce.

Kolonizacja europejska. Destrukcyjne efekty zderzenia kultur dla Indian południowego wschodu i Prerii. Etapy wojen indiańskich. Kult Kuksu w Kalifornii. Powstanie religii reformistycznych (*gaiwio*, *shakeryzm*, kult *Smohalli*). Religijnie inspirowane powstania (powstanie *Pontiaca*, powstanie *Tecumseha*, *Wovoka* i *Taniec Duchów*). Osadzenie w rezerwach. Geneza i rozwój *pejotyizmu*. Ideologia, i praktyki *pejotystyczne*. Współczesny *pejotyizm* a indiańskie ruchy odrodzeniowe. *Podbój Ameryki Południowej*. *Wielki Marsz Tupi-Guarani*. *Mitologia Inkarri*. Wybuch ruchów *mesjanicznych* w Brazylii (*Canudos*, *Joazeiro*, *Contestado*). Współczesny *Kościół Wegetalistów*. *Szamański charakter postaci mesjanicznych* (*carad'bas*).

Literatura: W. La Barre, *The Peyote Cult*, Yale 1938; *Reader in Comparative Religion; an Anthropological Approach*, W. E. Lessa, E. Z. Vogt [eds.], s. 478-485; V. Lanternari, *The Religions of the Oppressed; A study of modern messianic cults*, New York 1963; D. F. Aberle, *The Peyote Religion among the Navaho*, 1966; M. Posern-Zielińska, *Rola czynników społeczno-ekonomicznych w kształtowaniu się religii synkretycznych na przykładzie peyotyizmu*, „Etnografia Polska” 1968, t. 12, s. 304-321, „Etnografia Polska” 1974, t. 18, s. 99-127; H. Hertzberg, *The Search for an American Indian Identity; modern pan-Indian movements*, Syracuse 1971; *The American Indian Today*, S. Levine, N. O. Lurie [eds.], Baltimore 1972; E. Nowicka, *Shakeryzm - religia Indian Ameryki Północnej*, „Euhemer - Przegląd Religioznawczy” 1971, nr 4, s. 41-52; M. Posern-Zielińska, *Peyotyizm, religia Indian Ameryki Północnej*, Wrocław 1972; M. Posern-Zielińska, *Koncepcje zbawienia w doktrynach ruchów religijno-politycznych Indian Ameryki Północnej*, „Etnografia Polska” 1972, t. 16, s. 69-91; E. Nowicka, *Bunt i ucieczka, zderzenie kultur i ruchy społeczne*, Warszawa 1972; E. Nowicka, *Indiański shakeryzm*, „Etnografia Polska” 1972, t. 16, s. 133-149; E. Nowicka, *Pejotyizm - rola religii w społeczno-kulturowych przemianach Indian Ameryki Północnej*,

„Euhemer - Przegląd Religioznawczy” 1972 nr 1, s. 9-21; E. Nowicka, *Ruchy millenarystyczne w przemianach religii Indian Ameryki Północnej*, „Euhemer - Przegląd Religioznawczy” 1972 nr 3, s. 69-82; E. Nowicka, *Indianie nie z westernu*, [w:] *Obrazy świata białych*, A. Zajączkowski [red.], Warszawa 1973, s. 170-229; A. Posern-Zieliński, *Ruchy społeczne i religijne Indian Hiszpańskiej Ameryki Południowej*, Wrocław 1974; M. Posern-Zielińska, *Między asymilacją a etnicznym odrodzeniem; z problematyki amerykanizacji Indian USA*, „Lud” 1979, t. 63; M. Novak, *Przebudzenie etnicznej Ameryki*, Warszawa 1985; A. Posern-Zieliński, *Kraina Inkari, szkice etnologiczne o Peru*, Wrocław 1985; *w kręgu religii krajów pozaeuropejskich*, Warszawa 1985; M. Posern-Zielińska, *Reformy religijne Delewarów jako próba reintegracji społeczno-kulturowej*, „Etnografia Polska” 1988, t. 32, ss. 31-45; I. Rusinowa, *Indianie, traperzy i osadnicy w dziejach amerykańskiego Zachodu*, Warszawa 1990; A. Sudak, *Leksykon 300 najslawniejszych Indian*, Poznań 1995; R. Niezen, *Spirit Wars; Native North American Religions in the Age of Nation Building*, Berkeley 2000; A. Szyjewski, *Etnologia religii*, Kraków 2001;

RELIGIE INDIAN AMERYKI

Podręczniki:

- M. i A. Posern-Zielińscy, *Indiańskie wierzenia i rytuały*, Wrocław 1977.
- A. Hultkrantz, *The Religions of the American Indians*, Berkeley 1980;
- E. Lips, *Księga Indian*, Warszawa 1971 (2);
- S. Gill, *Native American Religions; an introduction*, Belmont 1982;
- R. Underhill, *Red man's religion; beliefs and practices of the Indians north of Mexico*, Chicago-London 1965;

SPIS LEKTUR NA ĆWICZENIA

1. R. Benedict, *Wzory kultury*, Warszawa 1966, rozdz. VI: „Północno-zachodnie wybrzeże Ameryki”, s. 257-309;
2. C. Lévi-Strauss, *Drogi masek*, Łódź 1985, rozdz. „Drogi masek” s. 5-56;
3. C. Lévi-Strauss, *Opowieść o rysiu*, Łódź 1994, cz. III: „Od strony wiatru”, s. 187-225, 243-259;
4. K. Dajczer, *Inicjacje i ich wymiar kosmiczny u Indian Kaliforni*, Warszawa 1984, rozdz. 5.2: „Kosmiczny wymiar inicjacji kalifornijskich”, s. 202-250;
5. *Czarny Łoś, opowieść indiańskiego szamana*, red. J. G. Neihardt, Poznań 1994, s. 47-69;
6. J. Bierhorst, *Czerwony Łabędź, mity i opowiadania Indian amerykańskich*, Warszawa 1984, „Przedmowa” + mit „Czerwony Łabędź” s. 5-38, 317-335;
7. B. Myerhoff, *Pejotlowe Łowy*, Kraków 1996, rozdz. 3, *Religia Huiczoli*, s. 57-82;
8. W. Jacórzynski, D. Wołowski, *Porywacze dusz*, Warszawa 1995, s. 125-170.
9. A.-C. Taylor, *Pamiętać, by zapomnieć; tożsamość, żaloba i pamięć u Jivaro*, [w:] *Sny, trofea, geny i zmarli; „wojna” w społecznościach przedpaństwowych na przykładzie Amazonii*, T. Buliński, M. Kairski [red.], Poznań 2006, s. 303-352;
10. C. Fausto, *O wrogach i oswojonych zwierzętach; wojna i szamanizm w Amazonii* [w:] *Sny, trofea, geny i zmarli; „wojna” w społecznościach przedpaństwowych na przykładzie Amazonii*, T. Buliński, M. Kairski [red.], Poznań 2006, s. 353-403;
11. M. F. Brown, *Doświadczenie indywidualne, sny oraz identyfikacja kamieni magicznych w pewnej społeczności amazońskiej*, [w:] *Amerykańska antropologia kognitywna, poznanie, język, klasyfikacja i kultura*, red. M. Buchowski, Warszawa 1993, s. 258-273;
12. T. Kroeber, *Ishi, człowiek dwóch światów*, Kraków 1978, s. 106-150.

13. E. Nowicka, *Bunt i uciezka, zderzenie kultur i ruchy społeczne*, Warszawa 1972, cz. II: „Taniec Duchów”, s. 49-89.

Tematy egzaminacyjne:

1. Problem zasiedlenia Ameryki
2. Geneza różnicowania kultur Ameryki
3. Rolnicze kultury obszarów leśnych
4. Anasazi
5. Kiva
6. Obszary kulturowe Ameryki
7. Główne wątki mitologii indiańskich
8. Problem Najwyższej Istoty u Indian
9. Słońce w religiach Indian
10. Zwierzę a człowiek w religiach indiańskich
11. Rola wizji w religii Indian
12. Indiańskie budownictwo sakralne
13. Kamień w religiach indiańskich
14. Religie Ziemi Ognistej
15. Szamanizm Ziemi Ognistej
16. Kosmogonia i kosmologia Indian Kaliforni
17. Podstawowe symbole Indian Kaliforni
18. Sacrum w religiach Kaliforni
19. Religia Atapasków
20. Główne cechy religii Indian Wybrzeża Pacyfiku
21. Cykl rytualny Indian Wybrzeża Pacyfiku
22. Kosmologia Indian Wybrzeża Pacyfiku
23. Hamatsa i inne tajne stowarzyszenia Indian Wybrzeża Pacyfiku.
24. Potlacz
25. Elementy myśliwskie i rolnicze w religii Indian Prerii
26. Sacrum u Indian Prerii
27. Taniec Słońca i Bizona
28. Fajka Pokoju i jej ideologia
29. Szamanizm u Indian Prerii
30. Kult Słońca na Wschodzie
31. Święto odnowienia i młodej kukurydzy u Indian Wschodu
32. Ataensic i jej mit
33. Bliźniaczy demiurgowie
34. Postacie herosa kulturowego Algonkinów
35. Struktura społeczno-religijna Pueblo
36. Cykl sakralny Pueblo
37. Kacziny
38. Mit o zdobyciu kukurydzy
39. Religia Huiczoli
40. Szamanizm Mazateków i Huiczoli
41. Religia Karaibów
42. Funkcje Domu Mężczyzn w Ameryce Południowej
43. Cykl kosmogoniczny w religiach Amazonii
44. Antropologia Indian Amazonii
45. Motyw *dema* w religiach Amazonii
46. Kosmologia Amazonii
47. Najwyższa Istota w Amazonii
48. Szamanizm i magia w Amazonii

49. Woda w religiach Patagonii
50. Szamanizm Indian Patagonii
51. Efekty zderzenia kulturowego w Ameryce Północnej
52. Typologia indiańskich religii synkretycznych
53. Postać i nauki Wovoki
54. Taniec Ducha
55. Pejotyzm
56. Kult Inkarrí w Ameryce Południowej

